

SLAVLARIN LIDERLIK MÜCADELESİ: RUSYA-UKRAYNA ÇEKİŞMELERİ VE UKRAYNA'NIN BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİNDE TARİH VE FILOLOJİ ÇALIŞMALARI

Ukraynalılar Ruslardan farklı bir Slav kavmidir ve Güney Rusya yerli halklarının karışımı ile ortaya çıkan etnik bir oluşumdur. Rus Kazakları olarak da isimlendirilen Ukraynalılar savaşı bir ulus olup, Rusların desteğiyle 1648'de Lehistan'dan ayrılarak özerk bir siyasi yapı kurdular. Fakat Lehistan toprakları uzun bir süre Osmanlı-Rus çekişmesine sahne oldu. Bu çekişmeler, Lehistan ve Osmanlı Devleti'nin zayıflamasına neden olurken Rusya'nın güçlenmesine ortam hazırladı. Lehistan 1770, 1792 ve 1795 yıllarında üç kez paylaşılmış bunun sonucunda Rusya, Ukrayna'nın büyük bir bölümünde hâkimiyet kurmuştu. Ukrayna Rusya'nın Panislavist emelleri karşısında en çok mağdur olan ülke konumunda yer almış ve 1918 yılına kadar bağımsız olamamıştır.

Bu makalede Ukrayna'nın Rusya'ya karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelelerinde tarih ve filoloji çalışmalarının etkisi ve bu mücadeleye katkısı üzerinde durulacaktır. Ukrayna milliyetçiliği üzerine Venelin ile Gruşevski'nin mukayeseli katkıları incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Panslavizm, Rusculuk, Ukrayna milliyetçiliği, Venelin, Gruşevski.

Giriş

Ukraynalıların Slavlar içinde farklı bir kavim olmalarında Lehistan'ın Katolik mezhebine girmelerinin büyük rolü oldu. Lehistan'ın Katolik din ve kültür çerçevesine girmesi ve topraklarında Katoliklik propaganda faaliyeti, Macar krallarının müdahaleleri bu çevrede yaşayan Slav ahalisinin Kiyef Rusyası'ndan uzaklaşmasına neden olmuştu. Bütün bunların sonucu olarak bu sahada Ruslardan farklı bir Ukrayna kavmi meydana geldi¹. Bütün Rus şehirleri ve knezlikleri, bu suretle, Moskova Büyük Knezinin hâkimiyeti altında birleştirildi. Moskova Rusyası Büyükrus ya da sadece Rus devleti haline gelmiş oldu. Kiyef çevresi ve Dnepr ile Karpatlar arasında yaşayan "Rutenler" (Ukraynalılar), zaten, hem dil, hem kültür bakımından Moskova Ruslarından epey farklı idiler². Zaten Ortodoks dünyada, parçalanmış kiliselerden oluşuyordu. Moskova Rusyası ayrı bir patriklik olduğu için Ukrayna bunlardan kopmak için çalışıyordu.

Slav Liderliğinde Ukrayna-Rusya Rekabeti

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Polonya Devleti bünyesinden ayrılan Ukrayna, bu dönemden itibaren görünüşte çok farklı olmadığı ama yazın ve dini olarak ayrıldıkları Polonya kültüründen uzaklaşmaya başladılar. Bu sebeplerden dolayı Ukrayna toplumu Rus kültüründen etkilenmeye başladı ve Ukraynalılar milli özelliklerini kaybetmeye başladılar. Ukrayna, askeri, politik ve diğer bakımlardan kendisinden üstün olan Rusya ile yarışamadı. Rus merkezi hükümetinin daha sonra Ukrayna siyasi mekanizmasına etkisiyle Ukrayna siyasi bütünlüğü bozuldu ve Rusya, Ukrayna

yerel yaşamı ve kültürünü yok ederek onu kendi içinde eritti. Çeşitli sınırlayıcı ve yasaklayıcı önlemlerle Ukrayna toplumunda Ruslaştırma politikası güdüldü³.

Ukrayna kültürünün merkezi Doğu Ukrayna'nın Rusya'ya katılmasından sonra da Kiev oldu. 17. yüzyılın ilk yarısı ile 18. yüzyılın ilk dönemlerinde Kiev, Rus Devleti'nin aydınlanmasının kaynağı oldu. Buradan Moskova hükümeti ve ruhani idaresi için kültür öncüleri çıktı. Buradan yazın ve okul organizasyon örnekleri alındı. Moskova tarafından temsilcileri ve eserleri hor görülmesine rağmen Ukrayna bilgeliği Moskova kültürel yaşamının kalkınmasına önemli katkı yapmıştır. Kiev kitapları Moskova'da sert yasaklara uğradı. 1670-1680'li yıllarda Patrik Ioakim zamanında Ukraynaca eserler ciddi takiplere uğradı.⁴ 1686 sonbaharında Kiev Metropolitliği, Moskova Patrikliği'ne bağlanmıştır.

Kiev kültür yaşamının merkezini oluşturan Kiev Kurulu, bitmeyen savaşlardan ve Moskova'nın politikalarından dolayı yıkım dönemi girmiştir. Rusya yönetimi, bu Kurul'dan memnun değildi ve onu tamamen kapatmak istiyordu. 1670'li yıllarda yeniden organize olan Kurul, programını genişletti, bünyesinde felsefe ve ilahiyat dersleri verilmeye başlandı. Kurul, 1694 yılında "Akademi" unvanı almaya hak kazandı. Akademi, 18. yüzyılın sonuna kadar hizmet etti. Bu akademiden Ukrayna entelijansiyası için sadece din adamları değil önemli modern düşünürler de çıktılar.⁵

18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Kiev metropolitleri, hükümetin isteğiyle Kiev Akademisi'nde Rusçayı eğitim dili yaptılar ve bu uygulama daha sonra diğer dini okullar için de örnek oldu. 1780'li yıllarda Metropolit Samuil Mislavski eğitim öğretimin tüm aşamalarında Rusça'nın

* Yrd.Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi, Avrasya Enstitüsü, szeyrek92@hotmail.com (Rusça tarih kaynaklarından yararlanmamı sağlayan tercümeleyen Savaş Derinsu'ya çok teşekkür ediyorum)

¹ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi**, TTK, Ankara 1993, s. 46.

² Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 126.

³ M.S. Grushevski, **Ocherk Istorii Ukrainского Naroda**, Lybid, Kiev 1990, s. 297-298.

⁴ Gruşevski, **ibid**, pp. 298.

⁵ Gruşevski, **ibid**, pp. 298.

kullanılmasına özel önem gösterdi. Rus dilinin öğretim dili olarak benimsenmesi için Moskova Üniversitesi'ne birkaç öğrenci gönderilmiştir. Bu uygulamalar daha sonra diğer okullar içinde uygulanmaya çalışılmıştır. Ukraynaca telaffuz takiplere maruz kalmış, öğretmenler bu yönde talimatlar almışlardır. Kilise idarecileri, din adamlarını okumaları Ukraynaca değil Rusçaya uyarak Kilise Slavcası olarak yapmaları için denetliyorlardı. Bu şartlarda, tabii ki Ukrayna kültür ve milli yaşamının gelişmesinden söz edilemezdi⁶.

18. yüzyılın ikinci yarısında Ukrayna yazını ve kültürü zayıflaması ve baskılar sonucu Rus dilinin ve kültürünün tahakkümü altına girdi. Zaten yüz yıl öncede Ukrayna Rusya hâkimiyetini tanımıştı. Rusya'nın ekonomik olarak sıkıntılı olduğu ve salgın hastalıklardan kıvrıldığı bir dönemde Ukrayna gibi geniş ve verimli toprakları olan bir ülkenin alınması büyük rahatlık vermişti. Bu olay Rus tarihçileri tarafından Ukrayna'nın Lehileşmesinin önlenmesi olarak değerlendirildi. Gruşevski ve Kostomarov gibi Ukraynalı tarihçiler ise bu durumu büyük bir hata olarak değerlendirdi⁷. Çünkü Ukrayna'nın dili ve etnik hususiyetleri Moskova Ruslarından tamamen farklıdır. Bu durum Ukrayna'nın milli bir devlet olma yolundaki çabalarına büyük bir engel olmuştu. Sonuç olarak gittikçe güçlenen Moskova'nın Lehistan üzerindeki baskısı ve Ukrayna konusunda ağırlığını koyması Ukrayna'nın Rus hâkimiyetini pekiştirdi. Rusya artık Doğu Avrupa'nın en büyük devleti haline gelmişti. Ukrayna meselesinde Kırım Hanlığının oynadığı rol büyüktü. Kırım Hanları, ekseriyetle şahsî menfaatlerini gözettiklerinden, Kazakların Moskova eline düşmelerini önlemek hususunda lâzım gelen baskıyı yapamadılar⁸. Kırım Hanlarının bu gibi davranışları belki de Rusya'nın kontrolsüz büyümesindeki önemli etkenlerden oldu.

Geçen zaman içinde Ukraynalı yazarlar Rus dilini benimsemeye ve eski kendi makaronik⁹ yazın dilini gönüllü ve ya gönülsüz olarak terk etmeye başladılar. Ortak kilise dili unsurları Rusça ve Ukraynaca arasında köprü oldu ve Ukraynalı yazarların Rusçayı benimsemelerine katkı yaptı¹⁰. Eski makaronik dil 18. yüzyılda kaybolmaya başladı ve kitap dili Rusçaya yakınlığı. Bu makaronik dil sadece kişisel yazışmalarda ve yerel okullarda bir süre daha canlı kaldı. Anadilde yazım sadece şakalarda,

eğlencelerde, parodilerde ve hicivlerde kullanıldı. Anadile gayriciddi bakılmakta ve herhangi bir geleceği görülmemekteydi. Kiev Metropoliti Gavr Ukrayna dili ile ilgili olarak, "*Sıradan eski halka ait Lehçe ve Slavca karışımı bir lehçe*" demiş, ayrıca Ukraynaca eserlerin "*saf Rusçaya*" çevrilmesini gerekli görmüştür. 1818 yılında Ukraynaca ilk dilbilgisi kitabını yazan A.P. Pavlovski, Ukraynaca ile ilgili olarak "Ne ölü ne de canlı, kaybolmuş lehçe" değerlendirmelerinde bulunmuştur¹¹.

Savaş bürosu memurlarından birinin 1762 yılında Küçük Rusya'nın (Ukrayna) şerefine ve anısına ve savunması üzerine yazdığı "Büyük Rusya'nın Küçük Rusya'yla (Ukrayna) konuşması" diyalogunda şöyle yazmıştır: "*Düşünme ki, sen benim yegâne sahibimsin, Fakat senin ve benim hükümdarım — müşterek hükümdardır*"¹².

Gruşevski'ye karşı görüşleriyle tanınan Y.İ. Venelin'in önemli bir eseri vardır. Venelin "Rus'un ve Slavların kökeni" isimli eserinde Ukrayna ile ilgili görüşlerini dile getirmiştir. İlk olarak Guillaume la Vasseur isimli bir subayın Ukrayna üzerine yazdığı eseri eleştirmiştir. 17 yıl boyunca Polonya ordusunda ve çoğunlukla Ukrayna topraklarında bulunan Guillaume la Vasseur de Beauplan, zamanında Amerika'da bulunmuş, Lehistan ordusu hizmetinde mühendis ve topçu subayı olarak bulunmuş bir kişidir. Buna bakarak "Ukrayna Tasvirleri" eserinden çok şey beklenebilir, fakat yazar eseri Fransa'ya döndükten sonra sadece arkadaşları için yazmış, eserde günlüklere değil kendi hatıralarına dayanmıştır. Tabii ki tek bir anıya dayanarak belirli, ayrıntılı birçok şey yazılamaz¹³. İlgili bölümün daha sonraki kısmında eserin içeriğini yorumlayarak, eserin herhangi açık bir Ukrayna tasviri vermediğini belirtmiştir. Daha sonra Ukrayna ve Rusların kökenleri ile ilgili kendi görüşlerini vermiştir.

Tüm Rus halkı büyüklüğüyle (şaşırtıcı bir şey!) sadece iki gruba ayrılır. Bu iki grubu sadece buldukları mekâna göre Kuzey ve Güney ya da Kuzeyli ve Güneyli diye ayırmak mümkündür ve başka türlü isimlendirmek imkânsızdır. Halkın iki gruba ayrılmasının temel sebebi dildeki bölünmedir. Bu bölünmenin adı lehçedir: bu lehçeler güney ve kuzey lehçeleri olarak ayrılırlar. Bu böyle anlaşılmalı, böyle adlandırılmalıdır¹⁴.

Bu iki grubun nüfusları neredeyse denktir: Kuzey, 21 milyona, Güney ise 20 milyona yaklaşmaktadır. Bunların yaklaşık 15 milyonu Rusya İmparatorluğu'nda, diğerleri çeşitli bölgelerde yaşamaktadırlar¹⁵. Üçüncü bir Rus milleti ise Doğu veya Volga Ruslarıdır. Bunlar Sırbistan, Arnavutluk

⁶ Gruşevski, *ibid*, pp. 302.

⁷ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 230.

⁸ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 234. Ukrayna kısa süreli de olsa Osmanlı hâkimiyetini tanımıştı. Ancak Lehistan'ın sürekli "Türk tehlikesi" korkusu salarak Rusya'yı Türkler aleyhine tahrik etmesi zaten batıda Osmanlı Devleti aleyhine kurulmuş olan "Kutsal İttifak"a dâhil etmeyi başardı. Viyana önlerinde Türklerin ağır bir yenilgi almaları Ukrayna'nın kalıcı olarak Rus hâkimiyetine girmesini sağlamış oldu.

⁹ Makaronik dil: İki veya daha fazla dilin birlikte kullanılmasıyla elde edilen dil veya edebi sanattır.

¹⁰ Gruşevski, *ibid*, pp. 304.

¹¹ Gruşevski, *ibid*, pp. 304–305.

¹² Gruşevski, *ibid*, pp. 305.

¹³ Y.İ. Venelin, *Istoki Rusi i Slavyanstva*, Institut Russkoy Tsivilizatsii, Moskova 2011, s. 789.

¹⁴ Venelin, *ibid*, pp. 791.

¹⁵ Venelin, *ibid*, pp. 791.

ve Yunanistan dışındaki Çargrad (İstanbul) ile beraber Avrupa Türkiye'sinde Türklerle karışık bir şekilde yaşayan yaklaşık 4 milyon nüfustur. Bu nüfus doyumsuz savaşlar sonucu Atilla'nın Rusya'yı yönettiği zaman oluşur. Bu dalın kayıpları devam eden 14 asır boyunca sayısız bir miktardaydı. Aynı dalın lehçesi orada tüm Rusya'nın günümüze dek dua ettiği Bulgarlar sayesinde yaşamaktadır¹⁶. Buradan anlaşılmalıdır ki, Venelin'in bu görüşleri Müslüman/Türk karşıtlığından ileri gelmektedir. Venelin ve diğer Panslavist fikir adamları gibi bölgedeki Slav unsurların desteklenerek diğer unsurların bölgeden çıkarılması ve bölgenin Rusya'nın egemenliğine girmesi ve ya Rusya'nın egemenliğinde bir devlet hayalini kurmaktadır.

Venelin, Kuzey ve Güney Ruslarının kendi isim ve sıfatlarını şu şekilde açıklama yoluna gitmiştir; "Kuzeyli ve Güneylilerin ortak ismi Ross (Росс), ülkelerinin ismi ise ortak Slav coğrafik etimolojisi Rus (Русь) kelimesidir. Kuzeyliler kendilerine sıfat olarak russkie (русские), Güneyliler ise rusin (русин "yani Rusun oğulları") kelimelerini seçmişlerdir. Bayanlarda ise Güneyliler ve Kuzeyliler ortak olarak russka (руска) kelimesini seçmişlerdir. Fakat bununla birlikte rusin (русин) de rusak (русак) da russkiy (русский) de rossiyanın (россиянин) de kök kelime ross (росс) da aynıdır"¹⁷.

Venelin, daha sonraki bölümde kendince tanımladığı lehçelerin farklılıklarına değinmiş, bu farklılıkların zamanla halkın kendi lehçesinde konuşmayanları başka bir millettten gibi tanımlaması sonucu ortaya çıktıklarını belirtmiştir. Daha sonra aynı halkların farklı lehçelerinden dolayı kendilerini zamanla başka bir millet olarak tanımladıklarını, bunun da sebebinin cahillikten kaynaklandığını öne sürmüştür. Burada örnek olarak Ukraynalıların horoşo (хорошо "teleffuzu: haraşo)¹⁸ kelimesi yerine dobre (добре) kelimesini, şi (щи)¹⁹ kelimesi yerine borş (борщ) kelimelerini kullanmalarını göstermiştir²⁰.

Venelin, Ukrayna'daki Kazaklar ile ilgili daha sonra yazılan eserlerde onların başka halk olarak nitelendirildiklerini öne sürmüştür. Bununla ilgili olarak bilimsel-tarihi saçma fikirlerin zamanla halkta üzücü yönelmelere yol açtığını söylemiştir. Venelin'e göre güneydeki diğer bir mesele ise Polonya Krallığı'nda yaşayan Ruslar ile ilgilidir. Zamanla çizgiden ayrılıp Polonya ile yakınlaşmak için soyadlarını değiştiren Rusların hiçbir suretle Moskovalıların nezdinde Lehizm (Ляхизм) temizlenemeyeceği belirtilmiştir. Venelin, buna

¹⁶ Venelin, *ibid*, pp. 791.

¹⁷ Venelin, *ibid*, pp. 791-792.

¹⁸ Horoşo (хорошо "teleffuzu: haraşo) ya da dobre (добре): İyi, güzel, tamam anlamlarına gelen kelimelerdir.

¹⁹ Şi (щи) ya da borş (борщ): Lahana ve ispanaktan yapılan bir tür sıvı yemek.

²⁰ Venelin, *ibid*, pp. 792.

rağmen Güneylilerin, Kuzeylileri Rus saymadığını fakat asıl kendilerinin Rus olmadığını ifade etmiştir²¹.

Venelin, Polonyalıları ve Katolikliği Ruslar arasındaki geçimsizliği kullanmakla ve onlara kendi inançlarını aşılıp kendi dindaşı yapmakla suçlamıştır²². Aşağılanmış Güneylilerin de Rus (Русь) ismini kullanmakta herhangi bir güç ve memnuniyet duymadıklarını belirtmiş, onların bunu hak etmediklerini belirtmiştir²³. Polonyalıları ile ilgili olarak Venelin, onların da aslında Slav olduklarını fakat ezelden beri Rus'a (Русь) yani Rus vatanına yabancı olduklarını belirtmiş fakat onların da kendi vatanlarının Rus olduğunu belirttiklerini vurgulamıştır²⁴.

DESCRIPTION
D'VKRANIE,
QUI SONT PLVSIEURS
Prouinces du Royaume de
Pologne.

CONTENVÈS DEPVIS
les confins de la Moscovie, iusques
aux limites de la Transilvanie.

ENSEMBLE LEURS MOEVRS,
façons de viures, & de faire la Guerre.

Par le Sieur de BEAUPLAN.

A ROVEN,
Chez IACQUES CAILLOÛE, dans
la Cour du Palais.

M. D C. L X.

De Beauplan'ın "Ukrayna Tasvirleri" eserinin 2. baskısı kapağı. (kaynak Wikipedia)

Din ve mezhebe dayalı anlayışlar dönemsel olmakla birlikte ulusal kimlikleri tayin edici olmuş; dile dayalı kimlikler ise arka plana itilmiştir. O kadar ki Bulgarların milli mekteplerini açan, Bulgar maarifini geliştiren, Bulgar milli uyanışının önde gelen isimlerinden Aprilov, kendini Yunanlı zannedirdi. Neyse ki genç yaşta Odessa'da yaşayıp orada ticaret yaparken, Venelin adlı meşhur Ukrayna tarihçisi ile tanışmıştı. Venelin diyor ki: "Ukraynalılar Rus değildir. Sizin de Helenlikle ne alakanız var? Siz Bulgarsınız". Kendi aslına sahip ol, telkinini

²¹ Venelin, *ibid*, pp. 793.

²² Venelin, *ibid*, pp. 794-795.

²³ Venelin, *ibid*, pp. 795.

²⁴ Venelin, *ibid*, pp. 795-796.

yapıyor ve Aprilof orada tarih tetkiklerine başlıyor²⁵. Ukrayna uzun zamandır kendini Rusya'dan gerçek anlamda koparmak için Almanya'yı bir kurtarıcı gibi beklemektedir. Hatta günümüze kadar Ukrayna'nın bu siyasi tavrı devam etmektedir. Aslında Doğu Avrupa'nın ekonomik durumu ve yapısı Avrupa Birliği'ne çok uygun olmamakla birlikte, bu sistemin entegre edilmesinde İngiltere ve Fransa'dan çok Almanya'nın istekleri sonucu olmuştur. Avrupa Birliği'nin genişlemesi adeta Almanya tarafından yapılmaktadır.

Ukraynalılık duygusu Ukrayna'da hiç gündemden düşmedi. N. Gogol'ün "Taras Bulba" adlı romanında bu açıkça görülür. Ukraynalılık duygusunu taşıyan, fakat Rusça yazan bu ünlü edip, yurdunun geçmişini ve Ukrayna Kazaklarının yüceliğini bu eserde işleyerek bir istisnai örnek vermiştir. 19. yüzyılda, Rus romanı deyince beş yazar geliyor insanın aklına. Bu beş yazarın ilki olan Nikolay Gogol (1809–1852), Ukrayna köylülerini anlatan bir destancıdır sanki. Gerçekçiliğine kattığı mizah apayrı bir özellik vermiştir ona²⁶. Zaten 1848 Prag Kongresi'nde Ukrayna'nın bağımsızlığı konusu sürekli gündeme geldi. Ukrayna'nın Ruslardan daha saf bir İslav ırkından olduğu şeklinde iddialar ortaya atıldı. Ukrayna-Rusya çatışmasından dolayı Prag Kongresi elle tutulur bir sonuç ortaya koyamadı. Latin ve Germen ırkından sonra İslavlar'a Avrupa'nın üçüncü büyük ırkı olarak bakıldı. Fakat Rusların hırsları, Rus dışı unsurların özellikle Ukraynalıları hedef haline getirmişti.

Çar I. Nikola, Türkiye'ye karşı takip ettiği yıkıcı siyasetinin sonucunda Panslavizm kuvvetlenmiş, I. Nikola Hasta adamın yani Osmanlı Devleti'nin mirasına konmak isterken, karşısında İngiltere ve Fransa ile güçlü bir Avrupa buldu. 1854'de başlayan Kırım Savaşı Ruslar'ın mağlûbiyeti ile sonuçlandı. Avusturya önce Rusya'nın yanında yer almakla birlikte Rusya'ya karşı cephe almış ve Rus sınırına asker yığarak tavrı almaya başlamıştı. Prusya tarafsız kalmıştı, fakat bazı Alman siyasetçileri yakaladıkları fırsatı değerlendirmişler, Lehistan'ı Rusya'dan ayırmak ve Ukrayna'yı da Moskova tahakkümünden kurtarmanın mümkün olacağına Prusya kralını ikna etmeyi başarmışlardı. Bu suretle Kırım Savaşı

sırasında hemen hemen bütün Avrupa Rusya'ya karşı, düşmanca bir vaziyet almış bulunuyordu²⁷.

Almanya'da büyük hamleler yapan German milli hareketi ve Sadova zaferinden sonra (1866) Prusya'nın Alman birliğine doğru süratle yaklaşması, Rus milliyetçilerini korkuya düşürmüştü. "Germen tehlikesini karşılayabilmek maksadıyla, Katkov "Rusya'da kuvvetli bir milli devletin, Rus milliyetçiliğinin" tam bir hâkimiyet elde etmesi gerektiği yolunda propaganda yapmakta idi. Bunun neticesi olarak Rusya'da yaşayan Rus olmayan milletlerin "Ruslaştırılmaları" bir program olarak ele alındı. Bilhassa Lehliler'e karşı mücadele şiddetlendirildi; yüzlerce Leh vatanseverleri, münevverleri, Katolik ruhaniler Sibiryaya, Archangelsk'a veya Kafkasyaya sürüldü²⁸. Aynı şekilde Ukraynalılar'a karşı da Ruslaştırma baskıları arttı. II. Aleksandr'ın hükümdarlığının başlangıcında Ukraynalılar bir dereceye kadar serbesti kazanmışlar, hatta kendi dillerinde okul açmaya muvaffak olmuşlardı. Burada Rusya'yı endişelendiren bir gelişme olmuştu. Alman birliği süratle kurulmakta olduğundan ortaya çıkan "Germen Tehlikesi"ni bertaraf etmek için Slav unsurların Ruslaştırılmasına Ukrayna başta olmak üzere ağırlık verildi. Çünkü 1887'de Pancermen Birliği kurulmuş ve bu birlik Doğu Avrupa, Ukrayna, Balkanlar ve Yakındoğu'da Almanları yerleştirip ortaçağvari bir imparatorluk kurma hayalleri olanlar bile çıkmıştı²⁹. Ukraynalı âlimlerden Kulis, 1857'de Ukrayna dilinin gramerini bile çıkarmıştı. Rusça'dan ayrılan ve fonetik esaslara göre tertip edilen Ukrayna imlası ortaya çıkınca, Rus ve Ukrayna dillerinin ayrılıkları büsbütün belli olmuştu, önceleri Rus milliyetçileri Ukrayna'daki bu edebi hareketi terviç etmişlerdi; bununla Lehliler'in Ukraynalılar üzerindeki kültür tesirlerine bir darbe indirileceği sanılmıştı.

Bazı Rus muhitlerinde Ukraynalılar'ın milliyetçilik prensiplerine, öz dil ve kültürlerine sarılmalarında "Mazepacılık"³⁰ görmek istemişler; buna karşılık aslen Ukraynalı olan tarihçi Kostomarov, "Ukraynacılığı" müdafaa yolunda önemli yazılar neşretmiş, bu hareketin siyasi değil bir kültür hareketi olduğunu ispata çalışmıştı. Katkov ve Khomyakov gibi koyu Rus milliyetçileri ve Panslavistleri başlangıçta Ukrayna'daki bu milli uyanışa ses çıkarmadılar³¹. Fakat 1863 Leh kıyamından sonra Ukrayna milli hareketi Rus hükümeti tarafından men edildi; mekteplerde ve kiliselerde Ukraynaca yazılan kitaplara yasak kondu. Rus maarif nazırı tarafından

²⁵ İlber Ortaylı, **Avrupa ve Biz**, Türkiye İş Bankası yayınları, İstanbul 2007, s. 71–72. Venelin 1839'da Moskova'da ölünce Moskova'daki Bulgar kolonisi onun adına bir anıt dikmiş ve taşına şöyle yazmıştı: "O ilk defa bu dünyaya vaktiyle şerefli Bulgar halkının var olduğunu hatırlatandır. O, ateşli bir inançla bu halkı yine öyle görmek istediğini söylemiştir. Allah'ım, O'nun duasının gerçek olmasını Sen'den diliyoruz". Bkz. Hans Kohn, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, Terc. Ağah oktay Güner, Türk Dünyası Araştırmaları yayını, İstanbul 1991, s. 73.

²⁶ İlber Ortaylı, **Gelenekten Geleceğe**, Ufuk, İstanbul 2001, s. 163.

²⁷ Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm", **A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. XI, sayı: 2–4, Ankara 1953, s. 255.

²⁸ Kurat, "Panslavizm", s. 258.

²⁹ İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nufuzu**, Alkim, İstanbul 2006, s. 35.

³⁰ Ukrayna'nın Rusya'dan ayrılarak müstakil bir devlet kurmak meyline verilen isimdir.

³¹ Kurat, "Panslavizm", s. 258.

bu hususla ilgili bir emre şu ek yazılmıştı: “Ayrı bir Ukrayna dili denilen bir dil hiç bir zaman olmamıştır. Böyle bir dil yoktur ve hiç bir zaman olmayacaktır”³². Ukraynalılardan başka Rus tecridinden Türkler de nasibini aldı. Rusya adeta Ruslardan başkasına hayat hakkı tanınmayan bir ülke durumuna geldi.

Panislavist Hareket Aynı Zamanda Ukrayna Karşıtlığıdır:

Ukraynaca hem söz hazinesi, hem gramer, hem fonetik itibarı ile Rusça’dan farklıdır ve hatta tamamıyla ayrı bir dil karakterini haizdir. Bundan dolayı Çar hükümeti bu suretle resmi bir emir çıkararak, o sıralarda yirmi milyona yakın bir kavmin konuştuğu dilin mevcudiyetini inkârla, hakiki vaziyeti örtmeğe çalışmıştı. 1876’da çıkarılan ikinci bir kanunla Ukraynaca yazılan her cins kitabın basılması veya hariçten getirilmesi katıyetle men edildi. Ukrayna’nın tamamıyla Ruslaştırılması programı tatbik edilmekte idi. O sıralarda İdil boyu ve Kafkasya’daki Türk-İslam kavimleri arasında milli ve kültür hareketleri henüz başlangıç safhasında bulunduğundan, Rus milliyetçileri Rusya’daki Türklük hareketiyle fazla meşgul olmamışlardı. 1830 ve 1863 Leh kıyıamları ve neticeleri, 1854-56 Kırım harbi ve Paris muahedesi, Leh ve Ukrayna milliyetçiliği ile mücadelenin Rus milliyetçiliği ve konservatif cereyanları kuvvetlendirdiği bir sırada, Rus Slavcılar ve Panslavistleri, Çar hükümetinin her isteğini tasvip etmemekle beraber, ona karşı da gelmiyorlardı. Kırım harbinde Rusya’nın maruz kaldığı darbenin tesiri azalıp, acı izleri silinince ve Çar hükümeti agresif bir siyaset yürütecek kadar kuvvetlenince, “Panslavizm” hakiki mahiyetiyle sahnede göründü. Rusya, Balkanları ve Boğazları ele geçiremeyince, Orta Asya’ya doğru genişlemek siyasetine girişti³³.

Rusya’da tarihe dönük milliyetçilik, bir panslavist şovenizmi şeklinde, Slavyonofiller (Kirayevski, Aksakof) ve geç devir halkçılarında görülür. Yoksa 19. yüzyılın ilerici Rus edebiyatı ve dramı için güncel hayatın derinliği ve sorunları, milliyetçi bir tarih bilinciyle yazılmış eserlere her zaman yeğ tutulmuştur. Rusya’da gayri Rus unsurların bütününe yönelik bir takibat başlamıştı. Bundan Yahudiler de nasibini aldı. Leh soyluları üzerindeki baskılar arttı ve küçük bahanelerle Lehistan’ın geniş arazileri Rus mujiklerine dağıtıldı. Hem Leh kültürü hem de Ukrayna kültürü Rusların hedefi haline geldi. Ukraynaca konuşmak ve okutmak yasaklandı³⁴. Karl Marx ve Fredrich Engels de büyük güçlerin yanında yer almışlar, Marx Almanya karşısında Çekler’e şans tanımazken, Engels de Çek, Hırvat ve Ukraynalılar için olumsuz bir akıbet öngörmekteydi³⁵. Artık

Panislavizm Rusya için Panrusizme dönüşmüştü. Bundan dolayı Avrupalı sosyalist ve liberal aydınlar Rus panislavizmi konusunda endişe içinde idiler.

Panslavistler 19. yüzyılda dünyanın yeniden imarına gönülden inanmışlardı. Bu döneme dünya tarihinin üçüncü dönemi olarak bakılıyordu. Antikçağı Romalılar, ortaçağı Almanlar, bundan sonraki çağı da kuracak olanlar Slavlardır anlayışı yaygınlık kazanmıştı³⁶. Hatta bunun alt yapısı 17. yüzyılda hazırlanmıştı. Ivan Gundiliç “Osman” adlı epik manzumesinde Slav kavimleri Lehlilerin başarıyla temsil edeceğini söylerken, Yuric Krijaniç aynı yüzyılın sonlarında Slavların Rus Çarlarının öncülüğünde toplanabileceğini iddia etmiş ve Çarı göreve çağırmıştı. Krijaniç “Rusya’nın Siyaseti” isimli yazdığı eserde Rusya’nın geri kalma nedenleri izah etmişti³⁷. Krijaniç böylece Rusların Germenler tarafından istismar edilmesinin de önüne geçmek istiyordu.

19. yüzyıla büyük göçler damgasını vurmuştu. Artık dünyada göçler sonucu oluşan siyasal birlikler gelişmeye başladı. Mesela ABD’de hiç bir etnik ve dinî çatışma meydana gelmezken kıta Avrupa’sında huzursuzluklar eksik olmadı. Avrupa’da özellikle Yahudiler başta olmak üzere diğer unsurlara iyi davranılmadı. Avrupa uluslarının birbirlerine de tahammülleri kalmadı. Polonyalılarla Ukraynalılar birbirlerine girdiler³⁸. Ukraynalılarla Kırım Türkleri ve Tatarlar da kavgaya giriştiler. Çağdaş Ukrayna tarihçiliğine baktığımızda eski tarihçilerden çok farklı düşünmedikleri, Ukrayna milliyetçiliğine vurgu yaptıkları görülüyordu. Özellikle Venelin gibi düşünmedikleri görüldü. Ukraynalılar Rus hâkimiyetinde yaşadıkları dönemde bile Alman kültür kurumlarının etkisini yaşadıklarını, dolayısıyla Rusya’da farklı olduklarını ileri sürdüler. Burada çıkan sonuç Ukraynalılar kendilerini Ruslardan daha çok Almanlara yakın hissettiler³⁹. Ukraynalı düşünürler bağımsızlıklarını kazanmak ya da pekiştirmek için Rusya’dan çok Almanya’ya yakın durmuşlardır. Burada Almanların doğu sorununa bakışlarında geniş bir bakış açısıyla Alman yaşam alanı (Lebensraum) oluşturmak için Ukrayna’yı ön plana çıkardıkları anlaşılıyordu. Rusya Ortodokslardan başka topluluklara hakk-ı hayat alanı yoktu denilebilir. Bu dönemde Rusların uyguladığı sert politikalara direnenler sadece Lehliler, Ukraynalılar

panislavizmi konusunda İngiliz kamuoyunun gevşekliğine ve duygusuzluğuna sitem etmişti. İstanbul ve boğazların stratejik özelliğinden dolayı Rusya’nın olamayacağına işaret ediyordu. Rusya’nın panslavist politikaları için Balkanlarda ve Türkiye’de yüzlerce ajanı bulunduğu söylüyordu. Bkz. Hans Kohn, *a.g.e.*, s. 101-102.

³⁶ Hans Kohn, *a.g.e.*, s. 51.

³⁷ Hans Kohn, *a.g.e.*, s. 66; Kurat, “Panslavizm”, s. 245.

³⁸ İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı*, Ufuk yayınları, İstanbul 2004, s. 42.

³⁹ İlber Ortaylı, *Tarihin Sınırlarına Yolculuk*, Ufuk Yayınları, İstanbul 1996, s. 79.

³² Kurat, “Panslavizm”, s. 258.

³³ Kurat, “Panislavizm”, s. 259.

³⁴ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 361

³⁵ Hans Kohn, *a.g.e.*, s. 89. Karl Marx Newyork Daily Tribune’un 12 Nisan 1853 tarihli sayısında Rus

ve Kazan Türkleri olmuştur. Bu dönemde ön plana çıkan bir diğer düşüncede Skobelev'in şahsında yükselen Alman düşmanlığı idi.

Sonuç

Türk- Rus mücadelesi ilk olarak Ukrayna topraklarında başlamıştı. Ukrayna'da tutunmak ya da tutunamamak Rusya'nın varlık ve üstünlük mücadelesinde önemli bir yer tutar. Aynı şekilde İsveç'in de Rusya ile mücadelesinde Ukrayna arazisi esastır. Bu süreçte Ukraynalı tarihçi ve filologları da boş durmayarak derinden bir varlık mücadelesi başlattılar. Bu zorlu mücadelede önemli eserler vererek Ukraynalılığın temellerini kurdular. 1905 Rus ihtilali sonrasında Çarlık rejimi sarsılmış ve Rusya dâhilinde yaşayan birçok milletin milli hisleri uyanmaya başlamıştı. Bu doğrultuda Finler, Lehler ve Ukraynalıların faaliyetleri göze çarpmakta idi. Bu faaliyetler Rusya içerisinde bazı destekçi guruplar bulmuş bunun neticesinde ortaya çıkan Leh yakınlığı "Neoslavizm" denen yeni bir Slavcı anlayış ortaya çıkarmıştır. Bu hareket zamanla Rus dış politikasına damgasını vurmuş ve Rusya dışında da taraftar bulmaya başlamıştı. 1917 ihtilalinden sonra Çarlık sistemi dağılınca Karadeniz'in kuzeyinde bağımsız bir Ukrayna'nın kurulması gündeme gelince bu gelişmeden en çok güvenlik ve gelecek açısından Türkiye için bir fırsat doğmuş oldu. Ukrayna'nın bağımsızlık sürecinde Almanya'nın yeniden devrede olması tesadüf değildi. Ukrayna'nın bağımsızlığı Rusya için bir darbe idi. Nitekim Brest-Litovsk barışı ile bağımsız bir Ukrayna'nın kuruluşu Rusya tarafından resmen tanınmıştı. Türkiye açısından Kırım'da müstakil bir hükümet kurulması bağımsız bir Ukrayna ile mümkündü. Rusya'nın dizginlenmesi için Ukrayna'nın bağımsız olması ve güçlü olması öncelikli bir şarttı. Ruslardan ayrı millet olmanın suuru gelişmeden Ukrayna gelişemezdi. Bu hususta M. Gruşevski'nin yeri çok önemlidir.

Sovyetler Birliği'nin toprak siyaseti Çarlık siyasetinin devamı şeklindedir. Rusya Baltık devletleri, Polonya toprakları ve Besarabya; yani Ukraynalı ve Beyaz Rus sakinlerden oluşan bir azınlığı barındıran bölgeleri almıştı. Rusya'nın Sovyetlere devrettiği geleneksel politikası şu idi: "Bir zamanlar Rus devletinin elinde olan bir topraktan gelecekte kesinlikle vazgeçilmemelidir"⁴⁰. Geleneksel Rus dış politikası değişmeden Sovyet rejiminin de temel politikaları olmuştu. Sovyet idaresi Çarlık rejiminin vazgeçilmez durumunda olan Lehistan, Ukrayna ve Beyaz Rusya üzerindeki nüfusunu devam ettirmekten vaz geçmedi.

1917 Ekim ihtilali ile birlikte Ukrayna'da milli cereyanlar kuvvetli bir şekilde ortaya çıkmasına rağmen Batılı devletler Rusya'nın kararlılığı karşısında geri adım atmışlardı. Kaldı ki Ukraynalı milliyetçiler liberal fikirlerle donanımlı idiler. Bu yönüyle batıya da yakındılar. Ukrayna milliyetçileri Rusya ile her türlü bağlarını milli meclislerinin kararlarıyla kesmiş olmalarına rağmen Sovyet yetkilileri Ukrayna'nın bağımsızlık hareketini önemsemeyerek, bir halk oylaması ile Ukrayna ve Beyaz Rusya'yı Sovyet Cumhuriyetleri'ne ilhak ettiler. Ukrayna Bolşevizmin ilk ilhakıdır. Osmanlı Devleti ihtilalden sonra kurulan Ukrayna Cumhuriyeti'nin başkenti Kiev'de 1918'de temsilcilik açmıştır. Osmanlı Devleti Ukrayna'nın bağımsızlığını tanıyarak, Kiev işgal altında olmasına rağmen Brest-Litovsk görüşmelerini sürdürmüştü. Bu antlaşmadan sonra İstanbul'a önce geçici bir Ukrayna elçisi gelmiş daha sonrada daimi elçi geldiyse de Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) yapılması dolayısı ile görevine gidememiş, böylece iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kesildi. Zaten Ukrayna da 1919 yılı başlarında devlet olarak sona ermişti.

⁴⁰ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi**, 2, Küre yayınları İstanbul 2009, s. 204.

KAYNAKÇA

1. Gruşevski, M.S., **Ocherk Istorii Ukrainskogo Naroda**, Kiev, Lybid 1990.
https://en.wikipedia.org/wiki/Guillaume_Le_Vasseur_de_Beauplan.
2. Jelavich, Barbara, **Balkan Tarihi**, 2, Küre yayınları, İstanbul 2009.
3. Kohn, Hans, **Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği**, Terc. Ağah Oktay Güner, Türk Dünyası Araştırmaları yayını, İstanbul 1991.
4. Kurat, Akdes Nimet, "Panislavizm", **A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. XI, sayı: 2-4, Ankara 1953.
5. Kurat, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi**, TTK, Ankara 1993.
6. Ortaylı, İlber, **Avrupa ve Biz**, Türkiye İş Bankası yayınları, İstanbul 2007.
7. Ortaylı, İlber, **Gelenekten Geleceğe**, Ufuk, İstanbul 2001.
8. Ortaylı, İlber, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nufuzu**, Alkim, İstanbul 2006.
9. Ortaylı, İlber, **Tarihin Sınırlarına Yolculuk**, Ufuk Yayınları, İstanbul 1996.
10. Venelin, Y.İ., **Istoki Rusi i Slavyanstva**, Institut Russkoy Tsivilizatsii, Moskova 2011.
11. Ortaylı, İlber, **Tarihin Sınırlarına Yolculuk**, Ufuk Yayınları, İstanbul 1996.
12. Venelin, Y.İ., **Istoki Rusi i Slavyanstva**, Institut Russkoy Tsivilizatsii, Moskova 2011. – 864 c.

Суат Зейрек

ЛІДЕРСТВО-ВИКЛИК СЛОВ'ЯН: ІСТОРИЧНІ ТА ФІЛОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУПЕРНИЦТВА РОСІЇ Й УКРАЇНИ ТА БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНСЬКУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Українці відрізняються від росіян та представників розмаїтих етнічних утворень на півдні Росії. Українцями також називають російських козаків, які залишили Польщу і утворили автономну політичну структуру за підтримки росіян у 1648 р. Протягом тривалого часу Польща була сценою, на якій розгорталася османсько-російське суперництво. В результаті відбулося послаблення Османської імперії, а також зміцнення позицій Росії в цьому регіоні. Більша частина України внаслідок вищезазначеного суперництва опинилася під владою Росії. У статті обговорюються історичні та філологічні дослідження стосовно питань української незалежності та внеску України в боротьбу проти Росії. Погляди Грушевського та Венеліна щодо розвитку українського націоналізму досліджені у порівняльному аспекті.

Ключові слова: український націоналізм, панславизм, Венелін, Грушевський.

Zeyrek Suat

LEADERSHIP CHALLENGE OF SLAVS: HISTORICAL AND PHILOLOGICAL STUDIES ON RUSSIAN-UKRAINIAN RIVALRY AND STRUGGLE FOR UKRAINE'S INDEPENDENCE

The Ukrainians are Slavic people different from the Russian and an ethnic formation of Southern Russia with a mixture of locals. The Ukrainians are also called Russian Cossacks, being a nation of warriors, left Poland and formed an autonomous political structure with the support of the Russians in 1648. But for a long time Poland was the scene where the Ottoman-Russian rivalry took place. This rivalry on Poland not only weakened the Ottoman Empire but also strengthened the position of Russia in this region. Russia established dominance on a large part of Ukraine as a result of this rivalry. This paper discusses the impacts of the history and philology studies on the Ukraine independence and and its contribution to the Ukraine struggle against Russia. Grushevskyi and Venelin's contributions on their studies on the Ukrainian nationalism development are examined comparatively.

Key words: Ukrainian nationalism, Panslavism, Venelin, Grushevskyi.